

Філософія: підручник (ВНЗ I—III р. а.)

Підручник створено відповідно до освітнього стандарту вищої освіти України підготовки фахівців зі спеціальності «Фармація», а також згідно з навчальною програмою для студентів медичних, фармацевтичних коледжів, училищ та інститутів медсестринства, ухваленої МОЗ України у 2011 р. Це видання містить теоретичний матеріал з основних розділів історії філософії від найдавніших часів до кінця XX ст. та основних галузей філософського знання — онтології, гносеології, філософської антропології, соціальної філософії та філософії історії. Особливу увагу приділено сучасним моделям філософствування (структуралізм, постмодернізм), діалектиці як філософській основі медицини, проблемі свідомості у філософії, медичному контексту традиційних філософських питань та філософським проблемам сучасної медицини (соціально-біологічний, психосоматичний підходи, медична етика, біоетика). У підручнику вміщено додаток — короткий історичний нарис історії медицини від найдавніших часів до кінця XIX ст. Для студентів медичних, фармацевтичних коледжів, училищ та інститутів медсестринства.

О.Л. ВОРОНЮК

ФІЛОСОФІЯ

ПІДРУЧНИК

Третє видання, перероблене та доповнене

ЗАТВЕРДЖЕНО

Міністерством охорони здоров'я України
як підручник для студентів медичних,
фармацевтичних коледжів, училищ
та інститутів медсестринства

Київ
ВСВ «Медицина»
2018

УДК 165.745
ББК 15.1я73
В75

*Затверджено Міністерством охорони здоров'я України
як підручник для студентів медичних, фармацевтичних
коледжів, училищ та інститутів медсестринства
(лист № 08.01-48/901/18771 від 27.06.2013)*

Автор: О.Л. Воронюк — кандидат філософських наук, голова циклової методичної комісії соціально-економічних дисциплін Комунального вищого навчального закладу «Житомирський базовий фармацевтичний коледж» Житомирської обласної ради

Рецензенти:

В.Б. Панасюк — викладач-методист, викладач суспільних дисциплін Чортківського державного базового медичного коледжу;

В.М. Слюсар — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка;

С.В. Черкасов — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова

Воронюк О.Л.

В75 Філософія : підручник / О.Л. Воронюк. — 3-є вид., переробл. та допов. — К. : ВСВ «Медицина», 2018. — 216 с.

ISBN 978-617-505-553-3

Підручник створено відповідно до освітнього стандарту вищої освіти України підготовки фахівців зі спеціальності «Фармація», а також згідно з навчальною програмою для студентів медичних, фармацевтичних коледжів, училищ та інститутів медсестринства, ухвалені МОЗ України у 2011 р.

Це видання містить теоретичний матеріал з основних розділів історії філософії від найдавніших часів до кінця ХХ ст. та основних галузей філософського знання — онтології, гносеології, філософської антропології, соціальної філософії та філософії історії.

Особливу увагу приділено сучасним моделям філософствування (структуралізм, постмодернізм), діалектиці як філософській основі медицини, проблемі свідомості у філософії, медичному контексту традиційних філософських питань та філософським проблемам сучасної медицини (соціально-біологічний, психосоматичний підходи, медична етика, біоетика).

У підручнику вміщено додаток — короткий історичний нарис історії медицини від найдавніших часів до кінця ХІХ ст.

Для студентів медичних, фармацевтичних коледжів, училищ та інститутів медсестринства.

УДК 165.745
ББК 15.1я73

ISBN 978-617-505-553-3

© О.Л. Воронюк, 2013, 2018
© ВСВ «Медицина», оформлення, 2018

ЗМІСТ

Передмова.....	5
Розділ I. Історія філософії	
ТЕМА 1. Філософія як специфічний тип знання.....	7
1.1. Світогляд, його структура та історичні типи.....	7
1.2. Філософія як специфічний тип світогляду.....	10
1.3. Філософія та медицина.....	11
ТЕМА 2. Філософія Стародавнього світу.....	14
2.1. Філософія Стародавньої Індії.....	14
2.2. Філософія Стародавнього Китаю.....	18
2.3. Становлення та розвиток античної філософії.....	19
ТЕМА 3. Філософія епохи Середньовіччя та Відродження.....	27
3.1. Загальні особливості філософії Середньовіччя.....	27
3.2. Середньовічні патристика та схоластика.....	28
3.3. Філософія епохи Відродження.....	31
ТЕМА 4. Філософія Нового Часу.....	36
4.1. Загальні особливості філософії Нового Часу. Становлення модерну.....	36
4.2. Емпіризм і раціоналізм. Проблема методу.....	37
4.3. Просвітництво як базовий проект філософії Нового Часу.....	43
4.4. Французький матеріалізм XVIII ст.	46
ТЕМА 5. Німецький ідеалізм.....	49
5.1. Теорія пізнання та етика Іммануїла Канта.....	50
5.2. «Науковчення» Йогана Готліба Фіхте.....	54
5.3. Об'єктивний ідеалізм Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля.....	55
5.4. Філософія як антропология: Людвіг Феєрбах.....	57
ТЕМА 6. Західна філософія XIX ст.....	59
6.1. Криза раціоналізму. Становлення ірраціоналістичної філософії. Волунтаризм Артура Шопенгауера.....	59
6.2. Екзистенціальна філософія Сорена К'єркегора.....	61
6.3. Філософія марксизму.....	63
6.4. Філософія як методологія науки: «перший» і «другий» позитивізм, прагматизм.....	66
6.5. Фрідріх Ніцше та кінець модерну.....	73
ТЕМА 7. Західноєвропейська філософія XX ст.....	77
7.1. Становлення та розвиток психоаналізу.....	77
7.2. Екзистенціалізм: загальна характеристика.....	81
7.3. Філософська антропология XX ст.....	84
7.4. Філософська герменевтика.....	88
7.5. Структуралізм.....	90
7.6. Постмодернізм як стан сучасного філософського знання.....	96
Розділ II. Основні галузі філософського знання	
ТЕМА 8. Онтологія.....	101
8.1. Поняття онтології. Проблема субстанції.....	101

Зміст

8.2. Буття як філософська категорія. Основні форми буття.....	102
8.3. Рух як атрибут буття. Рух і розвиток.....	103
8.4. Проблема детермінізму у філософії.....	104
8.5. Простір і час як форми буття.....	106
ТЕМА 9. Гносеологія.....	112
9.1. Поняття, основні категорії гносеології.....	112
9.2. Основні форми пізнання.....	113
9.3. Поняття, ознаки, види істини. Критерії істини.....	114
9.4. Наука як основна форма пізнання.....	116
9.5. Специфіка медичного пізнання.....	118
ТЕМА 10. Діалектика – філософська основа медицини.....	126
10.1. Поняття та основні принципи діалектики.....	126
10.2. Основні закони діалектики та їх застосування в медицині.....	128
10.3. Характеристика основних категорій діалектики.....	131
ТЕМА 11. Проблема свідомості у філософії та медицині.....	136
11.1. Основні підходи до вирішення проблеми свідомості у філософії.....	136
11.2. Роль процесу відображення у формуванні свідомості.....	138
11.3. Основні властивості свідомості. Проблема ідеальності свідомості. Свідомість і мова.....	141
11.4. Структура свідомості та її функції.....	144
11.5. Слово як лікувальний чинник. Сутність і місце психотерапії в сучасній медицині.....	146
ТЕМА 12. Філософська антропологія.....	153
12.1. Людина як предмет філософського осмислення. Особливості медичної антропології.....	153
12.2. Людина як біосоціальна істота. Поняття та типи особистості.....	158
12.3. Проблема сенсу життя, смерті та безсмертя людини в контексті медицини і філософії.....	162
ТЕМА 13. Соціальна філософія та філософія історії.....	166
13.1. Суспільство як предмет філософського осмислення.....	166
13.2. Типи суспільств.....	168
13.3. Суспільне виробництво.....	174
13.4. Філософське осмислення історії. Моделі історичного процесу.....	176
13.5. Проблема суб'єкта суспільно-історичного процесу.....	176
ТЕМА 14. Філософські проблеми медицини.....	182
14.1. Проблема здоров'я і хвороби у філософії та медицині.....	182
14.2. Філософські аспекти сучасної медицини. Соціально-біологічний і психосоматичний підходи.....	185
14.3. Медична етика, її принципи. Біоетика.....	190
14.4. Евтаназія як головна проблема сучасної біоетики.....	194
ДОДАТОК. Історія становлення та розвитку медицини від стародавніх часів до XIX ст.	198
Література.....	210

Філософія — протилежність будь-якому заспокоєнню та забезпеченості. Вона — воронка, у середину якої затягує людину, щоб лише так вона без фантазування змогла зрозуміти власну присутність. Оскільки правдою такого розуміння є дещо останнє та граничне, вона має постійним та небезпечним сусідом вищу недостовірність. Ніхто не стоїть кожної миті так тісно до краю помилки, як філософ. Хто цього ще не зрозумів, тому ніколи і не уявлялось, що по-справжньому називається філософствуванням.

Мартін Гайдеггер

ПЕРЕДМОВА

Гуманізація науки й інтеграція гуманітарного знання в умовах глобалізації та фундаментальної нестабільності суспільно-історичних процесів ставить перед дисциплінами гуманітарного циклу завдання опори на суміжні дисципліни і на філософію не тільки як на методологію цих наук, а й як на галузь рефлексії, з якої починається будь-яке предметне знання. Розв'язання цього завдання дасть змогу гуманітарним дисциплінам розвиватися не ізольовано від інших наук (передусім природничих) і філософії, а в тісному діалозі та взаємопроникненні з метою вироблення синтетичного погляду на найголовніший предмет наукового й філософського осмислення — людину. З іншого боку, філософія в такому контексті позбавляється містичного статусу відірваної від практики беззмістовної псевдонауки й стає невід'ємним складником практичного, предметного наукового знання.

Зв'язок філософії та медицини не лише історичний і методологічний, а й символічний — він свідчить про близькість і глибинну єдність цих наук. Життя та смерть, здоров'я і хвороба, тіло, душа та безсмертя — ось не повний перелік тем, в яких перехреснується й взаємодоповнюється філософський і медичний дискурс. На основі філософії медицина перетворюється із суто науково-практичної діяльності в мистецтво лікувати, а філософія, вбираючи в себе медицину, стає тим, чим вона була завжди — терапією неспокоїного духу, що піднімає вічні питання.

Перманентна криза, що охопила сьогодні всі сфери життя, змушує людей звертатися до мудрості віків, учитися бути не тільки тілесною оболонкою, яка підтримує життя, а й духовною істотою, пов'язаною з

Передмова

вічною мудрістю. Стати людиною, реалізувати себе як людину — ось на що спрямовується філософія та філософствування. Саме тому попит на філософію є завжди, попри особливості епохи.

Через такий статус філософії стає зрозумілою потреба у формуванні філософського мислення в системі підготовки студентів медичних (фармацевтичних) спеціальностей. Адже студент — не просто майбутній фахівець у своїй галузі, він — особистість, формування цінностей і світоглядних орієнтирів якої покладається на філософію.

Підручник містить 14 тем з основних розділів філософії, які, своєю чергою, поділені на два розділи — історію філософії та основні галузі філософського знання; додаток, в якому коротко викладено основні тенденції та віхи розвитку медицини з найдавніших часів до кінця XIX ст., та список літератури — основна, література з медично-філософських проблем і першоджерела. Традиційні філософсько-медичні теми розглянуто в ракурсі як усталеної методології (передусім діалектики), так і з позицій та принципів сучасного постмодерного філософського знання, що надає традиційним проблемам нового звучання та контексту. Ураховуючи дефіцит джерельної бази з філософії медицини (насамперед вітчизняних), особливу увагу приділено темам, які становлять основу підготовки сучасного медичного працівника — методології медичного знання, його специфіці та сучасним проблемам біоетики.

Підручник розраховано на студентів вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів, викладачів і всіх, хто цікавиться проблемами філософського та медичного знання.

РОЗДІЛ I

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

ТЕМА 1

ФІЛОСОФІЯ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ТИП ЗНАННЯ

- 1.1. Світогляд, його структура та історичні типи.
- 1.2. Філософія як специфічний тип світогляду.
- 1.3. Філософія та медицина.

1.1. Світогляд, його структура та історичні типи

Людина є соціоприродною істотою, єдністю біологічного та духовного начал. Тому вона вкорінена в життя не лише тілом, а й духом. Людина не просто біологічно функціонує (виживає) у світі, вона постійно прагне до «з'ясування стосунків» з ним за допомогою певних форм його осягнення. Через призму цих форм — мистецтва, релігії, моралі, філософії тощо — формується світогляд. Отже, *світогляд — форма суспільної самосвідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює, оцінює світ, визначає своє місце в ньому*. Необхідна умова світогляду — наявність дистанції людини та світу, виділення себе з цього природного світу і постановка себе (суб'єкта) й світу (об'єкта) під питання.

Світогляд — це інтегральне духовне утворення, яке спонукає до практичної дії, певного способу життя та думки. Це спосіб самовизначення людини у світі, тому головна специфіка світогляду полягає в та-

Розділ I. Історія філософії

кому: у ньому не порушується проблема про світ як такий (про його будову, закономірності існування тощо), світогляд має справу з відношенням «людина — світ». Світоглядне бачення — бачення з позицій цінностей, інтересів, сподівань людини, світогляд завжди має суб'єктивне забарвлення.

Основна умова виникнення світогляду — невикоріненість людини у світі, її дистанційованість від світу, здатність виділяти себе із усього живого, виходити за рамки наявного. Саме через це і виникають «вічні питання»: хто я? що є світ? яке моє місце в ньому?

У структурнім плані виділяють такі підсистеми, або рівні світогляду:

1) *світовідчуття* — рівень світогляду, в якому ставлення до світу формується на основі емоцій, психологічного стану тощо;

2) *світосприйняття* — проміжний рівень світогляду, який ґрунтується на узагальненні чуттєвих даних (образів) і переходу до їх осмислення в світорозумінні;

3) *світорозуміння* — рівень світогляду, в якому ставлення до світу базується на пізнавальній активності людини. Це інтелектуальний аспект світогляду.

Структуру світогляду визначають:

- досвід (індивідуальний, сімейний, груповий, національний, клановий, суспільний, загальнолюдський), на якому формується світовідчуття — основа світогляду;

- знання (емпіричні та теоретичні), на яких ґрунтується світорозуміння;

- мета, яка усвідомлюється через універсальні форми діяльності, такі як потреба — потреба — інтерес — мета — засоби — результати — наслідки. На ній базується світоспоглядання;

- цінності (щастя, любов, істина, добро, краса, свобода тощо), які формують переконання, ідеали людини та її світосприйняття. Переконавання — ставлення людини до власного знання чи до знання інших людей як до істинного, незалежно від того, є воно таким чи ні;

- принципи (монізм, плюралізм, скептицизм, догматизм), що є підґрунтям основних форм світобачення.

Інтерактивний характер світогляду передбачає його структурну складність, наявність різноманітних шарів і рівнів. *За критерієм загальності* виділяють такі рівні світогляду: індивідуальний, груповий (професійний, національний), загальнолюдський. *За ступенем історичного розвитку* — античний, середньовічний, ренесансний, модер-

Тема 1. Філософія як специфічний тип знання

ний, постмодерний тощо. *За ступенем теоретичної «зрілості»* — стихійно-повсякденний і теоретичний світогляд.

Виокремлюють такі типи виявів ставлення людини до світу: *практичний, пізнавальний, оцінювальний*. Під першим типом розуміють систему настанов людини — діяти або не діяти певним чином (мораль). Пізнавальний передбачає систему знань людини про світ, закономірності його існування та розвитку. Пізнаючи світ, людина прагне до того, щоб знання, отримане від пізнавальної діяльності, було істинним, тобто таким, що відповідає реальності. Третій тип — оцінювальний — передбачає ставлення людини до світу з позицій цінностей, мотивів, прагнень (поняття добра і зла, прекрасного і потворного тощо).

Світогляд не є чимось статичним і скам'янілим, він постійно, як і людина й суспільство, перебуває в стані історичної зміни та розвитку. Залежно від історичного розвитку виділяють такі типи світогляду: міфологічний, релігійний, філософський.

Міфологічний — це світогляд роду, з якого ще не виокремилась конкретна особа. У міфах людина не відчуває себе відокремленою від природи, вона — органічна її частина, тому, наприклад, міфологія не знає потойбічного Бога-творця. У міфології відсутнє розмежування світу й людини, думки та емоції, суб'єктивного й об'єктивного. Міфологія *синкретична* — у ній поєднуються зародки науки, релігії, мистецтва, моралі тощо. Міфологія *традиціоналістська*, оскільки в ній панує культ предків, минулого. У вузькому розумінні, міфологічний світогляд не знає часу як лінійного розгортання подій від минулого через теперішнє до майбутнього. Час у міфі *циклічний*, усе відбувається зараз, тому міф позбавлений історії.

У міфі наявна *всезагальна оберненість* — усі явища, предмети, події мають священний зв'язок між собою. Тому світ сприймається як Космос — гармонійне ціле, що утворилось із Хаосу, первісного стану невизначеності та незв'язності. Серцевиною міфу є розповідь про подію, що запустила в хід історичний процес, однак сама перебуває поза ним, тобто подію абсолютного Начала, яка у міфові постійно відтворюється.

З розвитком знарядь праці, його поділом, накопиченням досвідних знань людина все більше відокремлюється від природного світу, формуючи так звану «другу природу» — *культуру*. А, отже, змінюється і тип світогляду: на зміну міфологічному приходить *релігійний*. Це вже свідомість не роду, а конкретної людини.

Розділ I. Історія філософії

Якщо міфологія вибудовує один світ, то для релігії характерна віра в надприродне, потойбічне (чистилище, рай, пекло). Земний світ починає розглядатись як наслідок надприродного, як вторинний стосовно останнього.

Конкретна особа в релігійному світогляді звільняється від влади роду, його заборон і настанов, тому поширюється ідея про відплату за свої гріхи після смерті перед всемогутнім Богом. У релігійній свідомості вже чітко розділяються суб'єкт та об'єкт, а отже, долається характерна для міфу неподільність людини і природи та закладаються основи проблематики, яка стане засадничою для філософії. Релігія формально зрівнює людей перед служінням Богам. Індивід звільняється від посягань общини і віддає себе у владу Богові. Релігія долає синкретизм міфологічних уявлень і зосереджується на питаннях віри, спасіння тощо. Тому основна форма знання, в якій існує релігія — догма, де оформлено знання, отримане від Бога, — одкровення.

З еволюцією культурної спадщини людство поступово накопичує емпіричне знання, отримане в результаті практичної людської діяльності й закріплене в досвіді, що передається наступним поколінням за допомогою мови. Це знання суперечить міфологічним і релігійним уявленням про світ і людину, вимагаючи нових знань і відповідей. Так виникає філософський світогляд.

1.2. Філософія як специфічний тип світогляду

Термін «філософія» має давньогрецьке коріння й походить від двох слів: «філео» («любов») та «софія» («мудрість»), тобто «філософія» означає «любов до мудрості». Уперше цей термін вжив давньогрецький філософ і математик Піфагор, а в сенсі глибинного знання про світ і людину в ньому — Платон. Отже, *філософія* — це система найзагальнішого знання про світ. Філософія оперує абстрактними поняттями, на відміну від міфології та релігії, для яких джерело знання — це чуттєві образи. Заперечуючи міфологічні та релігійні пояснення світу, філософія успадковує від них питання про світоустрій, природу людини тощо. Хронологічно філософія виникає в період так званого «осьового часу» — у VII—VI ст. до н. е. у тогочасних розвинених цивілізаціях світу — Давній Індії та Китаї, досягаючи розвитку та класичного змісту в Стародавній Греції.

Тема 1. Філософія як специфічний тип знання

Виникненню філософії сприяли такі чинники:

1. Психологічні (здивування, сумнів, рефлексія, самосвідомість).
2. Духовні (міфологія, релігія).
3. Соціальні (розподіл праці, дозвілля).

Філософія виникає з критичного ставлення до традиції, з сумніву щодо обґрунтованості підстав міфологічного світобачення, з подиву перед здатністю звільненої думки охопити нескінченний світ.

Що ж таке філософія? Як тип світогляду філософія фундаментально відкрита до сумніву, критики та рефлексії. Філософія не терпить догм і вічних непорушних законів. Її предметом стає не даність як така, а даність, позбавлена характеристик очевидності. Недарма філософи стародавності вважали, що філософія починається із здивування. Додамо: із здивування перед очевидним. Для філософії не існує очевидного як такого, для неї цікавим стає все. Тому філософія — це радикальне запитання, при якому саме запитання як таке й того, хто запитує, також ставлять під сумнів.

Філософське знання не може існувати ні у формах чуттєвих образів (як в мистецтві), ні у формі догматів віри, даних як одкровення (як в релігії), ні у формі законів та формул (як у науці). Формою філософського знання виступає проблема. Тому *філософія — це знання про незнання, а філософське знання завжди є проблематичним*.

Розгортаючи власну проблематику, філософія робить можливим пошук істини, а, отже, і наукове знання. Наука не існує поза філософією, оскільки вглибині свого дослідження вона має принциповий філософський аспект — світ та людина як проблема.

1.3. Філософія та медицина

Будучи світоглядною матрицею будь-якого предметного знання, філософія виступає основою теоретичної медицини. Вона порушує низку фундаментальних для наук про людину проблем:

- що є предметом та об'єктом медицини;
- взаємозв'язок медицини та духовного життя людини;
- сутність життя і смерті;
- теорії здоров'я і хвороби, норми і патології.

Як умова будь-якого знання, зокрема і медичного, *філософія виступає як методологічна основа теорії медицини*. Тобто вона дає найзагальніші методи і принципи пізнання, спираючись на які розгортається вся структура медичного знання. Таким філософським принципом теоретичної медицини є *принцип розвитку*, згідно з яким усе іс-

Розділ I. Історія філософії

нуюче (матерія) перебуває в постійному русі та розвитку, джерело якого розміщене в самій матерії, а не поза нею. Звідси випливають *принципи еволюції* (живе розвивається від нижчих форм до вищих, пристосовуючись до вимог довкілля), *динамізму, причинності* (усі явища навколишнього світу перебувають між собою у причинно-наслідкових зв'язках), *структурності* (усе живе, у тому числі і організм людини, має сталу форму організації, в якій елементи перебувають у відносній стійкості взаємозв'язків — структурі), *цілісності* (принцип єдності матеріального світу та усіх його форм прояву).

Ще одним аспектом взаємодії філософії та медицини виступають проблеми лікарської (медичної) етики, що безпосередньо пов'язано з практичною філософією та аксіологією (розділом філософського знання, предметом якого є цінності).

Оскільки філософія є теорією та специфічним типом світогляду, вона стосується і світогляду медика. Його основу становлять три елементи:

- природничо-науковий (теоретичний аспект світогляду);
- суспільний (усвідомлення важливості обраної професії, суть і роль медицини та фармації в суспільстві);
- індивідуальний (ґрунтується на індивідуальному підході до хворого і може бути конкретизований в сучасній медицині в психотерапевтичному та психосоматичному підходах).

У цьому контексті предметом медицини стає людина в єдності ознак:

- 1) фізіологічних (як організм);
- 2) соціальних (як особистість);
- 3) психологічних (як єдність рівнів психічного — свідомого, несвідомого та надсвідомого).

Така єдність нині ставить медицину на особливе місце в системі гуманітарних наук. Адже така цілісність розгляду поєднує її з філософією. Крім того, медицина не тільки відображає цю єдність, а й практично перетворює людське життя.

Ще однією проблемою, що тісно пов'язує медицину та філософію, стає проблема граничності людського існування — проблема життя і смерті. На думку Платона, філософія має слугувати як мистецтво підготовки до смерті. Німецький філософ XIX ст. Артур Шопенгауер писав: «Навряд чи люди стали філософствувати, якби не було смерті». Роздуми про смерть і безсмертя — атрибут філософії в усі епохи. І саме тут на допомогу приходить медицина, яка прагне до з'ясування відношень

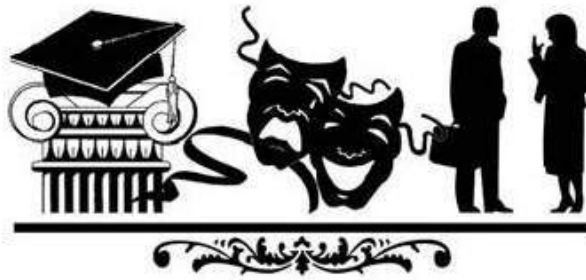
Тема 1. Філософія як специфічний тип знання

між життям і смертю, порушуючи нові проблеми: духовного та фізіологічного здоров'я, здорового способу життя, можливості фізичного безсмертя, меж між життям і смертю тощо. Часто ці проблеми вирішуються нетрадиційно — на сьогодні популярними є медико-психологічні школи трансперсональної психології, а в руслі психосоматичного та трансперсонального підходу розвивається нова дисципліна — танатологія, предметом вивчення якої стає смерть, стадії вмирання.

Філософія і медицина збігаються ще в одному аспекті, який знову повертає нас до стародавності. Обидві вони сприймалися як мистецтво, тобто як спосіб особливого, священного заняття, що вивищував їх представників над усіма іншими професіями. Тому не дивно, що багато лікарів були видатними філософами (Гіппократ, Авіценна, Д. Локк, Ж. Ламетрі, К. Ясперс та ін.).

ТЕМА 2

ФІЛОСОФІЯ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

- 2.1. Філософія Стародавньої Індії.
- 2.2. Філософія Стародавнього Китаю.
- 2.3. Становлення та розвиток античної філософії.

2.1. Філософія Стародавньої Індії

Наприкінці II — на початку I тис. н. е. провідною філософсько-релігійною течією стародавньої Індії був *брахманізм* — світогляд арійських племен, що був викладений у «Ведах» — збірниках священних гімнів, укладених протягом XII—VII ст. до н. е. Першим твором власне філософського спрямування вважають «Упанішади» (у перекладі — «таємне вчення») — коментарі до «Вед» VII ст. до н. е. В «Упанішадах» головними є два поняття: «брахман» та «атман». Перший означає абсолют, ототожнення мислення з буттям, атман — це суб'єктивне начало, що реалізується в людині, потік думок. Брахман та атман не протилежні один одному — атман є індивідуальним утіленням брахмана. Суть удосконалення людини полягає в злитті атмана з брахманом — індивідуального начала з абсолютним.

Ця думка розвивається в іншому філософсько-релігійному вченні — *індуїзмі*. Найбільш шановані божества — Брама (деміург, тобто творець), Вішну (хранитель), Шива (творець, хранитель і руйнівник одночасно). З танцю Шиви починається ніч, він — суддя над дисгармонією світу у своєму танку. Також Шива виступав як покровитель медицини. Згідно з індуїзмом, злиттю атмана з брахманом заважає потік кінечних проявів матеріального природного буття, що постійно змінюється (*пракріті*). На шляху до спасіння атман переживає безперервні перевтілення, кожна форма якого визначається *кармою* — долею, що створюється самою людиною. Тобто відбувається постійний коловорот перероджень, що називається *сансара*, і лише індивідуаль-

Тема 2. Філософія Стародавнього світу

ними зусиллями, спрямованими на праведність життя, коло перероджень можна перервати.

У середині I тис. до н. е. в давньоіндійському суспільстві сталися суттєві соціально-політичні зміни: розвивалися ремесла і торгівля, зростали міста, замість дрібних держав виникали великі об'єднання. Збільшилася кількість природних і соціальних катаклізмів, що спричинило світоглядну кризу. У цей час виникає низка філософських шкіл Стародавньої Індії, які традиційно поділяють на два типи: ортодоксальні (даршан) та неортодоксальні (настіка).

До першого типу належать такі школи: веданта, міманса, вайшешика, санкх'я, ньая та йога. *Веданта* (буквально — «закінчення Вед») наголошує, що у світі немає жодної реальності, окрім вищої духовної сутності — Брахмана, який невизначений, необумовлений. Уявлення про багатоманітність світу є наслідком незнання: все, крім абсолюту, є чистою ілюзією. Основним методом пізнання у веданті є інтуїція.

В основі *міманси* лежить переконання, що остаточне звільнення від втіленого тілесно-матеріального стану (*мокша*) не може бути раціонально пояснене, а лише досягнуто за допомогою знання та свідомих зусиль. Основна увага має бути спрямована на дотримання релігійного обов'язку — дхарми. Міманса визнавала існування духовного та матеріального начал у всесвіті.

Вайшешика має сильні матеріалістичні тенденції. Вона встановлює сім категорій для всього існуючого: субстанцію, якість, дію, спільність, особливість, притаманність, небуття. Світ складається із субстанцій, які володіють якістю та чинять дію. Їх у вайшешиці 9: земля, вода, світло, повітря, ефір, час, простір, душа, розум. Атоми перших чотирьох утворюють усі матеріальні об'єкти. Ці атоми вічні, неподільні, не мають протяжності, але їх комбінації створюють протяжні тіла. Щодо питання пізнання, то вайшешика вказує на чотири види істинного пізнання. Це сприйняття, висновок, пам'ять та інтуїція.

Санкх'я визнає існування у світі двох начал: матеріального — *пракриті* (матерія, природа) та духовного — *пуруша* (свідомість). Пуруша — вічний, незмінний принцип індивідуальності, свідомість, що спостерігає, як хід життя живої істоти, в якому вона перебуває, так і процес еволюції всесвіту, взятий у цілому. Пракриті постійно змінюється, вона підкоряється законам причинно-наслідкових зв'язків. Контакт пракриті з пурушею обумовлює початок еволюції індивіда із всесвітом. Кожна жива істота, згідно з санкх'я, складається з трьох частин: пуруші, тонкого і грубого тіла. Тонке тіло утворюється з органів відчуттів, інтелекту та відчуття «Я». Тонке тіло зосереджує в собі карму і слі-

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ